

A SZIKLÁN ÁLLUNK*

POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS

A II. világháború alatt a katolikus felsőpapság és csúcserőtelmeség egy nagyszabású kulturális, politikai és gazdasági forradalmat készített elő. Ennek lett volna az eszköze a *Sziklán állunk* című egyetemi havilap. Az Actio Catholica mozgalom rövid életű havilapja pontosan egy éven keresztül, 1943. október 15. és 1944. október 15. között jelent meg. Alábbi írásunkban bemutatjuk a létrejöttének és működésének körülményeit, és rámutatunk e szellemi vállalkozás jelentőségére.

KÉT POGÁNY KÖZT

A 19. század folyamán a vadkapitalizmus és a háttérideológiáját szolgáltató liberalizmus átalakította a régi Európa társadalmait és gazdaságuk szerkezetét. Létrejött a modern proletariátus, és szerte a kontinensen emberek milliói tapasztalták meg a szellemi, gazdasági és egészségügyi nyomor új dimenzióját. XVI. Gergely pápa már 1832-ben ostromozta a liberalizmus térhódítását (*Mirari vos arbitramur*. 1832) és a római katolikus egyház minden szinten reagált az ipari forradalom és kísérőideológiájának társadalomrombolására. Báró Wilhelm Emmanuel von Ketteler mainzi püspök a keresztényszocializmus, Hughes Felicité Robert de Lamennais abbé pedig a szabadelvű katolicizmus irányából sürgette a munkáskérdés megoldását és a mélyreható társadalmi reformokat. De az áldozópapság soraiban is számos olyan szent életű ember akadt, aki teljes munkásságát az ipari forradalom áldozatainak szentelte. Közismert példa az emberfeletti fizikai erővel és munkabírással rendelkező Giovanni Don Bosco, aki elsősorban Torinóban fejtett ki nagy hatású szociális munkát. Missziója később a szalézi szerzetesrend keretein belül intézményesült is.

A közhiedelemmel ellentétben tehát a katolikus egyház egyáltalán nem csak helyi szinten és alkalmatosan reagált a társadalmi problémákra. A szocializmus átfogó kritikája és egy munkásság helyzetére vonatkozó enciklika azonban valóban sokáig váratott magára. A *Rerum novarum* című pápai szociális körlevél csak 1891-ben jelent meg. A tartalmát alaposabban kifejtő és társadalmi tantásait tovább gondoló *Quadregesimo anno* – azaz a „negyven évvel később” keletkezett apostoli körlevél – pedig 1931-ben. Az osztályharcot kiiktatni szándékozó és helyette a hivatásrendi működést javasló nagy hatású dokumentum már minden rosszindulat nélkül is elkésettnek nevezhető 14 évvel az oroszországi bolsevik puccsot követően. A harcosan antikommunista *Divini redemptoris* (1937) már a II. világháború előestéjén érkezett. Ekkorra már világos volt a helyzet: a kommunizmus vitorlájából nem sikerült kifogni a szelet, Németországban pedig egy antimarxista/ellenbaloldali totalitárius rezsim épült ki. Az Actio Catholica tevékenysége ebben a miliőben bontakozott ki Magyarországon.

* Jelen írással sorozatot kezd a *Kommentár*, amelyben a múlt neves, hazai nemzeti-konzervatív folyóiratait mutatja be, portré jelleggel, példaadási igénnyel. (A szerk.)

AZ ACTIO CATHOLICA MAGYARORSZÁGON

Az Action Catholica (továbbiakban: AC) egy világméretű, katolikus politikai mozgalom. Fő működési területe a két háború közt többnyire Európában volt, különösen azon országokban, ahol a keresztényellenesség is politikai formát öltött (Olaszország, Portugália, Spanyolország). Feladata az egyház társadalmi tanításának megfelelő politikai változások támogatása és az azzal szembemelő káros politika szerveződések feltartóztatása. Kezdetben az *actio catholica* (így, kisbetűvel írva) a spontán jellegű, laikus, civil kezdeményezések gyűjtőneve volt – és nem is utalt többre vagy másra, mint amit a kifejezés latinul jelent: a katolikusok cselekvő jelenléte a világban. Tulajdonnévvé XI. Pius pápa pontifikátusa alatt vált (1922–39). A magyar püspöki kar 1932-ben hozta létre a hazai szervezetet, ami a magyar közélet fontos alakítójává lett egészen 1948-ig. A „fordulat évének” második felétől kezdődően lényegében megszűnt működni: tagjait elűldözték, bebörtönözték, halálra kínozták vagy kivégezték. A szervezetet a kommunisták fokozatosan elfoglalták és a kollaboráns békepapi intézményrendszer részévé tették. Névleg ugyan fennmaradt 1990-ig, de a rendszerváltoztatást követően az egyház azonnal megvált a kompromittálódott márkanévtől. Az AC magyarországi alapszervezetének kapcsolattartó funkcióját ma Erdő Péter bíboros megbízásából a Hetvenkét Tanítvány Mozgalom (T72) tölti be.

Az AC kezdettől fogva a katolikus szellemi elit – ma úgy mondanánk – nagygyűit vonultatta fel. Egyházi elnökei a hercegprimások voltak (Serédi Jusztinián, 1932–45, Mindszenty József, 1945–48); világi társelnökei pedig gróf Apponyi Albert, verseghegyi Nagy Elek diplomata, gróf Zichy János, majd végül herceg Esterházy Pál. A szervezet országos igazgatója 16 éven keresztül az egyedülálló szervezői képességekkel rendelkező Mihalovics Zsigmond plébános (1889–1959) volt.¹ Az országos, illetve a szakosztályi vezetésben is olyan neveket találunk, mint Bangha Béla SJ, Nizsalovszky Endre polihisztor jogtudós, Lénárd Ödön OSP költő, Párdányi Emil, Mécs László költő, Kecskés Pál filozófus, Kovrig Béla társadalomtudós, Mihelics Vid, Slachta Margit, Cavallier József, Ijjas Antal és vitéz Somogyváry Gyula.

a katolikus polgári
intézményrendszer
fennállása nemzeti
érdek volt

A SZIKLÁN ÁLLUNK ELINDÍTÁSA

A II. világháború a civil szférában is zajlott. A Harmadik Birodalom a Volksbund konkurenciáját látta a magyar civil társadalomban, különösen a gigantikus méretű katolikus egyesületekben, melyek tagságának összlétszáma ekkor egymillió fő körül mozgott. A több százezer fős KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete, 1938–46) együttműködési megállapodást volt kénytelen kötni a Levente Mozgalommal, hogy elkerülje a nácik által visszatérően követelt feloszlátását. Ez óriási vérvesztést jelentett volna, hiszen a katolikus legényegylet lefedte a hazai agrárfjúság javát, és szerteágazó tevékenységén belül mintegy húsz népiskolát is üzemeltetett.² A katolikus polgári intézményrendszer fennállása nemzeti érdek volt, hiszen a kommunista és a nyilas térhódítás feltartóztatásának garanciája volt ebben az időben. Csak a katolikus egyház volt képes megszervezni a munkásságot és a parasztságot a két világháború közötti időszakban – nem véletlen, hogy a nyilas hatalomátvétel után civil szervezetei azonnal összehangolt támadás alá kerültek.

A '30-as évektől kezdődően a katolikus társadalmi tanítást a *Quadragesimo anno* enciklikában kifejtett álláspont jelentette. Ez azonban csak utólag ilyen magától értetődő. A magyar főpapság 1931-ben nem fogadta osztatlan

1 A herminamezei plébános 1931 szeptemberében megalapította a máig működő Katolikus Karitátszót, és a szervezetnek 3 hónap alatt már több mint 1200 munkatársat toborzott! A szervezetet azonban nemcsak irányította, hanem tevékenységében személyesen is részt vett. Egyházközségében teljeskörűen megszervezte a polgári életet, ő volt a Herminamezei Atlétikai Club elnöke stb. Bővebben lásd: SERES Ferenc: *Mihalovics Zsigmond élete és művei*. Út, Igazság, Élet Kiadó, Pilisszentlélek, 1993.

2 BALOG Margit: A KALOT története, 1935–1946. *Történelmi Szemle*, 1994/3–4.

Hivatásrend –

Az 1938-as Eucharisztikus
Világkongresszusra készített
dorogi szénoltár
(Fortepan / Miklós Lajos)

lelkesedéssel a dokumentum tartalmát, mert (joggal) attól tartott, hogy az a magyarországi földreformok elméleti alátámasztásául szolgálhat. A kor magyar feudális viszonyai között ezenfelül nemcsak a tényleges, gyakorlati fogadókészség hiányzott, hanem az alkalmosság is. 1943 nyarán azonban számos kedvező változás beállt – emlékeztetőül idézzük fel, hogy az első lapszám előkészítése idején milyen események zajlottak le. A Fasiszta Nagytanács és az olasz király leváltotta Mussolinit, az amerikaiak megszállták Dél-Itáliát, a Vörös Hadsereg megnyerte a kurszki csatát. A hazai közhangulat drámai, de még nincs pánikhelyzet. Mindenki tudta, érezte, hogy ha a háború véget ér, akkor Magyarországon új korszak kezdődik. A klérus és a katolikus csúcserőtelenség egy része ezért elodázhatalannak látta a felkészülést Magyarország társadalmi és spirituális újjáépítésének előkészítésére.

1943 nyarán a szociáldemokrata–kisgazda paktummal jelentős fordulatot vett a népfrempolitika. Nyomás alá került a magyar jobboldal, és vele együtt a Magyar Katolikus Egyház is. A legitimista Zichy-párt politikai súlya már elenyészett, és a pártpolitikán kívüli szférában is erős balratolódás következett be. E jelenséget a Serédi Jusztinián magánkönyvtárában található feljegyzések szerint jól érzékelte Mihalovics Zsigmond, az AC szervezőszenije, aki egyébként a kollektivisták várható bukását követően a „demokrácia” túlzott előretörésétől éppúgy tartott, és ezért (is) a keresztények hathatós politikai önszervezését sürgette. Figyelemreméltó Mihalovics szóhasználata: „Méltoztassék egy pillantást vetni a jövőre. Most jutunk a legkritikusabb órákhoz.

Sokan úgy látják, hogy a kollektivista világnézetek elsöprődnek s a diktátorok, totális szemléletek hitele megrendült a lelkekben. A demokrácia viszont minden előttünk kellemetlenül ismert személyiségével és bosszúlihegésével máris ugrásra készen áll. Csak felhívom a figyelmet arra, hogy a *Népszava* egy hónap alatt tízezer új előfizetőt szerzett és a szakszervezeteket is új tagokkal dagasztotta fel. A mi oldalunk sem maradhat tétlen, irányítás kell és irányító emberek kellenek. Ha nem sikerül most, hogy a keresztény eszmék táplálják a politikai, gazdasági, kulturális területeket, akkor a világ betegsége tovább tart. Akkor kár volt elindítani az Actio Catholicát és érte ezeket a nagy erőfeszítéseket megtenni.”³ A közvélemény balratolódásában rejlő veszélyt rajta kívül jól érzékelte Apor Vilmos győri püspök is, aki augusztus 23-ára titkos találkozót hívott össze. Ezt a konspirált összejövetelt nevezi az utókor azóta „1943-as győri találkozónak” – a jelenlévők névsorát mindmáig nem sikerült teljes bizonyossággal összeállítani, de tudható, hogy az AC több befolyásos képviselője is jelen volt. A tárgyaláson – mások mellett – igazolhatóan részt vett Freesz Sándor, az Egyházközségi Munkásszakosztály (EMSZO) mártír sorsú vezetője, Kovrig Béla szociológus, valamint Mindszenty József, aki ekkor még plébános volt, ám két év leforgása alatt püspökké (1944. március), majd hercegprímássá lesz (1945. szeptember). Valószínűsíthetően jelen volt Mihalovics Zsigmond is. A résztvevők olyan döntéseket hoztak, amelyek hosszú távon befolyásolták a magyar közéletet: ekkor született meg például az elhatározás a Katolikus Szociális Népmozgalom beindításáról, amiből később létrejött a Kereszténydemokrata Néppárt.⁴ A felsőpapság ekkor már jó ideje tartott egy kizárólagos, állami ifjúsági szervezet létrejöttétől és nem akarta elveszíteni a kapcsolatát a fiatalsággal. A találkozót követően ezért az AC szorosabban összehangolta a hatókörébe tartozó ifjúsági mozgalmak munkáját: a Katolikus Diákszövetség, az Emericana és a Prohászka Körök a politikai kockázatok mérlegelését követően egységnyilatkozatot írtak alá, amelyben a három katolikus főiskolai szervezet elfogadta, hogy összehangolja munkáját az AC elvi irányítása alatt. Így indult el a Katolikus Diákotthon Mozgalom is, ami valós, szociális igényeket elégített ki.

1943 őszére Magyarország már nagyon súlyos vérvesztéseket szenvedett a keleti fronton. A háború magától értetődő módon hatással volt az Actio Catholica működésének hatékonyságára is – ez egyértelműen kiderül a vezetőség korabeli feljegyzéseiből.⁵ Ennek ellenére szeptemberben az AC ernyője alá tartozó szervezetek tömegével indítottak vezetőképző tanfolyamokat, s ennek eredményképpen 3569 új civil vezető állt szolgálatba egyetlen év alatt.⁶ E megújulási kísérlet részeként indult el a *Sziklán állunk* folyóirat is, mely szellemi síkon vette fel a fegyvert a szocializmus mindkét változatával. A folyóirat elindításának részleteiről nagyon kevés információ maradt fenn, mert az AC országos központjának 1945 előtti dokumentációja eltűnt, az 1945 és 1948 közötti anyagból pedig csak az maradt meg, amit az Államvédelmi Hatóság egy házkutatás során lefoglalt és a Mindszenty-per aktáihoz csatolt.⁷

A folyóiratot identitásszervező orgánumnak szánták, amelyik segítette az információáramlást a katolikus ifjúsági szervezetek között. A lap specifikusan a fiataloknak szólt és hangsúlyosan baloldali tematikára épült, amivel ezzel az aktuális politikai problémák keresztény megközelítését tudta közvetíteni. Ezzel pedig választ adtak az akkori kívülről irányított, progresszív politikai riválisok tevékenységére. Sőt, a *Sziklán állunk* egyik 1944. januári számában Somogyi József *Ki tartozik a magyarsághoz?* című írásában a fajelmélettel számolt le.

a folyóiratot
identitásszervező
orgánumnak szánták

3 Idézi GIANONE András: *Mihalovics Zsigmond, a szociálisan érzékeny lelkipásztor = Ütkeresés két korszak határán. A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára.* szerk. KLESTENITZ Tibor – PETRÁS Éva – Soós Viktor Attila, Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2019.

4 PETRÁS Éva: *A Vatikán és a magyar katolikus értelmiség. A magyar katolikus értelmiség útja a kereszténydemokrácia felé = Nyitott/zárt Magyarország: Politikai és kulturális orientáció 1914–1949.* szerk. FEITL István, Napvilág, Bp. 2013.

5 GIANONE András: *Az Actio Catholica története Magyarországon, 1932–1948* [doktori dolgozat] ELTE BTK, Bp. 2010.

6 SERES: *I.m.* 40.

7 GIANONE: *I.m.* 7.

I. ÉVFOLYAM • 1. SZ.

SZIKLÁN

MEGJELENIK HAVONTA

1943 október hó 15

Ára 60 fillér

TARTALOMBÓL: Br. Brandenstein Béla: Nietzsche és a kereszténység • Dr. Mészáros Károly: Az orvos és a kor-szellem • Viator: Az Örök Róma az idők sodrában • Dr. Könözy Lajos: Nyári művésztelepeken • Dr. Farkas György: Az új magyar élet kulcsa • Dr. Kiss István: A szárszói konferencia • Fáth János: A dunai konföderáció lehetősége → Topoly Ádám: Doktor a puli mögött

Beszéljünk a női hivatásról • Kereszt árnyéka a színpalán • Mondjátok végig a mondatot! • Pécsi színek • Zürichi levél

ÚTMUTATÁS

Írta: VARGA LÁSZLÓ S. J.

A forrongó élet belső törvényszerűsége parancsolta, hogy a katolikus főiskolások küldöttsége fölkeresse a magyar Egyház Főpásztorát és iránymutatást kérjen a maga egyéni és társas életének egyik nagyfontosságú ügyében. Minden népek bölcsői és fiataljai állandóan növekvő feszültségben kutatták, milyen módon kellene úgy közösségekbe fogni és egységbe olvasztani a társadalmat, hogy abban a személyiség minél teljesebben kifejeződjön, milyen módon kellene úgy közösségekbe fogni és egységbe olvasztani a társadalmat, hogy abban a személyiség minél teljesebben kifejeződjön, milyen módon kellene úgy közösségekbe fogni és egységbe olvasztani a társadalmat, hogy abban a személyiség minél teljesebben kifejeződjön.

Ez a feszültség, ez a mozgás ragadta meg a mi fiatalágunkat is, hogy mélyebb és teljesebb tartalmat adjon a magyar életnek. Szinte már

hiyosságot nyerni. Esztergomba mentek, ahol a szépséges kövek régi nagyságunkat sirattatják, ahol államiságunk és nemzeti műveltségünk bölcsője ringott, mert onnan épített a Kárpátok medencéjében hirtudalmat a legnagyobb magyar politikai tehetség. Akkor egy messziről jött népet kellett a nyugaton uralkodó krisztusi kultúra közösségébe téríteni, most ugyanezt a népet kell benne megtartani, amikor a nyugatiak oly borzalmasan messze tévedtek el az élő vízek forrásától. Úgy hisszük, az utóbbi nem kisebb feladatot, mint az előbbi volt.

A magyar élet történelmileg beállt és elvileg is egyedül igazolható alaptörvényét így fogalmazta meg klasszikus tömörséggel a Főpásztor: a magyarság és kereszténység elválaszthatatlanok egymástól. Anyira súlyos és ünnepélyes ez a mondat, mintha a nagyvilág jövődöbe is világítana. A múlt századok és a mai nemzedék közmenek meggyőződését jelenti ki, meg azt a követelményt, amely szerint a megváltás óta min-

cél megtagadnók. Eddig is ez volt a küldetésünk: elővédek és hátya-örök voltunk Európa határában. A magyar történelet ismerve, csak a szándékos yakság nem látja, hogy minden szarcséttlenségünkben és sorozatos elbukásainkban egy hatalmas Akarat vigyázott ránk és megtartott bennünket. Amikor nem egyszer annyira elfogyott az erőnk, hogy már keménykedésre sem futotta, újra meg újra föl tudunk emelkedni, mert a mi erőnk maga az Isten volt. Erről megfellekzni leg-súlyosabb politikai tévedésünk lenne és végzetünk beteljesedne, ha ez az Akarat elejtene.

Ha a tényeken túl a dolgok vele-jében ható elveket nézzük, meg nyilvánvalóbb lesz, hogy a magyarság ügyében ez az egyetlen helytálló fel-fogás. A társadalmi egységnek elemi feltétele, hogy az emberek bizonyos elvekben és dogmákban, vagyis a világnézetben megegyezzenek egymással, mert szellemi egység nélkül közösséget formálni nem lehet. Kell, hogy a többség a legfontosabb dol-gokban teljesen egy nézetet legyen,

zét látja benne, a másik ellenben szük-séges jónak értékelje amíg minden cso-pornak, minden pártnak és mozga-lomnak más és más a hitvallása a jog-ról, az erkölcsi felelősségről, a munka értékéről, a tekintélyről, az engedelmességről, az emberről és főképen és végső sorban az Istenről, addig az egységtől legfőbb álmadni szabad. Világnézet dolgában ma hallatlanul nagy a kínálat és a kereslet. A lelki fundamentum és szellemi otthon nél-kül bolygó egyének és tömegek ebben is a korszerűt, a legújabbat keresik, mintha valami gépkocsiról vagy orvosságról volna szó. Minde-g után loholnak, aki a legújabb találmányt hozza, holott ezen a teren a fölfedezések kora már lezartult akkor, amikor az idők teljében Krisztus által megtörtént a vég-leges isteni kinyilatkoztatás.

A mindenségnek, a történelemnek és az életnek az a magyarázata, ame-lyet Krisztustól nyertünk, csorbi-tatlanul csak a katolikus Egyházban maradt meg és benne találhatók azok az isteni erőforrások is, amelyek se-gítségével az emberfölötti életre se-

A Sziklán állunk első,
1943. október 15-i
számának címlapja

POLITIKAI IRÁNYVONAL

Magyarország a II. világháborúig döntően agrárország volt, így a szociális kérdés döntően a parasztkérdés volt. A lakosságnak mintegy fele a földből élt, és a mezőgazdasági nemzeti vagyon a bruttó nemzeti össztermékben belül 41 százalékos súlyt képviselt a '40-es évek elején.⁸ Éppen ezért szembeötlő, hogy a városi főiskolások és egyetemisták számára kitalált, és hozzájuk célzottan eljuttatott Sziklán állunk tematikájában a munkáskérdés milyen nagy hangsúly-lal jelent meg. A leltári jegyzékekből és az iskolai értesítőkből kiderül, hogy a középiskolák is nagy számban fizettek elő a folyóiratra, tehát a folyóiratnak célközönsége volt a végzős gimnazisták korosztálya is. Az AC menedzselt a tar-talom célba jutását: a számok feldolgozására olvasóköroket szerveztek a közép és felsőbb iskolákban.

A folyóirat első száma alapján tisztán látható voltaképpeni missziója és a filozófiai, kulturális és politikai irányultsága, ami egészen a lap megszűnéséig fennállt. Eszmeiségét egy mondatban így foglalhatjuk össze: *konzervatív ala-pon, hivatásrendiséget szorgalmazó antikommunizmus*. Fontos leszögezni, hogy

8 Magyarország a XX. században. II. köt. szerk. KOLLEGA Tarsoly István – PÜSKI Levente – BARTA Róbert – GYARMATI György, Babits, Szekszárd, 1996. Lásd A mezőgazdaság helyzete és arányai a nemzetgazda-ságban c. fejezetet: <<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/322.html>>.

A Sziklán állunk alapvetése

A kereszténység tehát egy szóval mondva az ember isteni kultúrája, amelynél többet és teljesebbet a végtelenre szomjas lelkünk nem kívánhat és olyan eszményt tár elénk, amelyet egyenkint ugyan sokak elértek már, de a közéletben és egyetemesen még soha meg nem valósítottunk. Ma is megoldásra váró feladat előttünk, amelyet a magyarságnak is vállalnia kell, ha nem akarja egész múltját megtagadni és jövőjét elrontani.

Ez a magyarság ugyanis az örök emberinek egyik sajátos arculatú változata és aki ezt a népet okosan szereti, annak mindent el kell követnie, hogy a megváltás erői minden ízében átjárják. Készségesen megengedjük, hogy a mai keresztény társadalom távolról sem tükrözteti a világ elé az evangélium tiszta szépségét, nagyságát és mindeneket megújító hatalmát. Messze vagyunk még attól, hogy a világ legfőbb erkölcsi kérdéseiben, az államélet, a társadalmi és nemzetek közötti béke kérdéseiben döntő súllyal vethessük latba akaratainkat. Ennek a siralmas állapotnak oka egyrészt a mi gyöngeségünk, másrészt ellenségeink irtózatossága, de a legnagyobb botorság lenne ebből azt következtetni, hogy most már keressünk valami más megváltást, a kereszténységnél jobbat, holott csak lényegesen jobb keresztények kellenek ebbe a világba, és semmi más. Aki nem látja be, hogy az előzmények után csak ez az egyetlen helyes következtetés, vagy nem akar tudni a logikáról, vagy hallgatólagosan megvallja, hogy szökik a felelősség elől, mert nincs bátorsága és kedve arra, amit egyedül igaznak és a legjobbnak ismert meg. Ott lesz mindig nálunk a mélyebb magyarság, ahol mélyebb a kereszténység is, mert az igazi keresztények voltak és lesznek mindenkor a legtöbbször erősebb emberek.

Ezért nem lehet elválasztani a magyarságot a kereszténységtől. Két emberfajta van a földön szükség: az egyik a test kenyerét szerzi meg, a másik a lélek táplálékát, mert a testi erő nélkül a lélek nem tud működni, viszont a lélek egészsége nélkül az anyagi jólét is veszendőbe megy. Természetünk lényegében gyökerezik e kettős érdek belső összefüggése, és ebből folyik az a törvény, hogy az állam ne legyen közömbös az egyházzal szemben, amint az egyház is tartozik tiszteletben tartani az állam hatáskörét. Az egyház az örök boldogságba segíti tagjait, az állam pedig a földi jólétünket munkálja.

Varga László SJ: Útmutatás [részlet] *Sziklán állunk*, I. évfolyam, 1. szám, 1943. október 15. 2. oldal

a hivatásrendiség maga is gyűjtőfogalom. Nem ideológia – a szónak sem az analitikus, sem pedig normatív értelmében: önmagában nem fogalmaz meg világnézeti elvárásokat és pláne nem nevezhető világnézetet előíró valláspótléknak. Inkább társadalomszervezési elv, legfeljebb politikai modell. A hivatásrendiség gondolata ráadásul még magyar viszonylatban sem volt egységes: létezett egy korlátozottabb verziója, ami elsősorban a gazdaságirányításra vonatkozott, és egy keményebb változat, amelyik a politikai rendszer gyökeres átalakítását tűzte ki célul. Ez utóbbi a társadalmi feszültségek feloldása és a kommunizmus elkerülése érdekében a demokráciát is fel kívánta számolni.⁹

A lap főszerkesztője Szappanyos Béla (1913–2000) budapesti összegytemi lelkész, az AC országos ifjúsági titkára lett, aki elsősorban ugyancsak szervezőember volt. 1943 nyarától folyamatosan járta az országot, végiglátogatta az ország egyetemi városait és sorra hozta létre az egyetemi lelkézségeket.¹⁰ A folyóirat főszerkesztését is e misszió részeként végezte.

Az 1943. október 15-én kiadott első lapszám P. Varga László SJ (1901–1974) jezsuita szerzetes vezércikkével indul. Varga a magyar *szolidarizmus* legnagyobb hatású képviselője volt, és sokáig Kovrig Béla irányítása alatt dolgozott a Miniszterelnökség Társadalompolitikai osztályán.¹¹ Freesz Józseffel együtt részt vett a kormánypárti propaganda kidolgozásában, aminek akkoriban két fő célja volt: a kormány melletti támogató légkör kialakítása, valamint a nem-

9 Vö. ZACHAR Péter Krisztián: *Gazdasági válságok, társadalmi feszültségek, modern válaszkísérletek Európában a két világháború között*. L'Harmattan, Bp. 2015.

10 MÓZESSY Gergely: *Egyetemi lelkézségek Magyarországon a 20. század első felében. A katolikus egyetemi lelkézségek története*. ELTE, Bp. 1997.

11 ZACHAR Péter Krisztián: *A hivatásrendi gondolat képviselői a győri találkozáson = Ütköztetés... I.m.*

zetiszocialista, illetve nyilaspropaganda ellensúlyozása. Teleki Pál személyes meggyőződése volt, hogy ez csak olyan szellemi küzdelemmel tartóztatható fel, amely *egyszerre keresztény és hazafias* alapállású. Varga László lapindító írása (1944/1) filozófiai és kultúraelméleti iránymutatást tartalmaz olyan külföldi szerzőkre hivatkozva, mint John Henry Newman, Gilbert Keith Chesterton, Hilaire Belloc, Jacques Maritain, Réginald Marie Garrigou-Lagrange, François Mauriac, Gabriel Marcel vagy Romano Guardini. Érdemes megemlíteni, hogy e nevek a katolikus konzervatív kánon fontos szereplői mindmáig.¹²

A jezsuita páter a lap megindításakor már közismert politikai teoretikus volt, aki a mérsékelt hivatásrendiséget képviselte. Elutasító volt mind a vadkapitalizmus, mind pedig a szocialista gyakorlatot illetően. Kritikája szerint az állami és közösségi kontrolltól teljesen független piacgazdaság önpusztító és embertelen tendenciájú, míg a tervutasításos gazdaság megöli az egyéni és vállalkozói kreativitást. Varga azonban nem támogatta radikális társadalmi reformokat, pláne nem a külföldi minták kritikátlan másolását. Elképzelése szerint az akkori magyar társadalom organikus önszerveződése megfelelő

alapot jelenthetett volna a szolidarizmus megteremtésére. Olyan megoldásokban gondolkodott, melyek kifejezetten illeszkedtek volna a magyar néplélekhez, a hazai társadalmi és kulturális hagyományokhoz.¹³ Varga páter gazdasági doktrínáját tehát azzal a megköttéssel lehet harmadikutasnak nevezni, ha leszögezzük: az nem egyenlő távolságra volt a liberalizmustól és a szocializmustól, hanem

a piacgazdaság egy új, korlátozott modelljének tekinthető (másutt azt írta, hogy a „bolsevizmus még rosszabb, mint a szabadelvű demokrácia, mivel nem egyéb, mint a szabad gondolat cégére alatt romboló anyagelvűség, vallástalanság és erkölcstelenség diktatúrája”).¹⁴ Nem kokettált az olasz fasiszta megoldással, és nem volt etatista sem. Elképzelése szerint a társadalmi reformok letéteményese az alulról szerveződő, erős autonómiával rendelkező szakmai testületek lettek volna.

E mérsékelt hivatásrendiség gondolatával szemben egy sokkal radikálisabb megközelítést vallott Kiss István. A debütáló lapszámban személyes részvételen alapuló, részletes beszámolót közölt az 1943. augusztus 23. és 29. között megtartott második szárszói konferenciáról. Az érseki tanácsos, teológiai tanár riportja élesen szocialista és kommunistaellenes, kitér Erdei Ferencsel folytatott vitájára és megvédi a hivatásrendiség gondolatát, sőt az Antónia de Oliveira Salazar vezette portugál katolikus diktatúrát kifejezetten követendő példaként nevezi meg. Farkas György, a KALOT ügyvezető titkára rajta is túlmént, amikor a hivatásrendiség radikális, teljes társadalmi reformot követelő programját hirdette meg. Farkas leszögezi: a háború után az osztályalapú társadalmat fel fogják számolni, és az új társadalmi berendezkedés a korporatizmus lesz. A világháború utáni új magyar állam három hivatásrendre fog tagozódni: 1) mezőgazdaság, 2) ipar és kereskedelem, valamint 3) értelmiség. A *Sziklán állunk* folyóirat célja pedig nem más, írta, mint az egyetemistákat – azaz a leendő magyar értelmiséget – felkészíteni a változásban való részvételre és az új Magyarország szellemi vezetésére.

TEMATIKA

Az újság mindenekelőtt tájékoztatási funkciót látott el. Hasábjai túlnyomórészt a katolikus diákotthonok, kollégiumok és egyetemi lelkészségek olvasói számára vittek hírt a partnerszervezetekről. Kiemelten foglalkozott a határon túli magyar ifjúsági közösségekkel is. Emellett színház-, film- és könyvkriti-

¹² Lásd bővebben: PETŐ Zoltán: „Chesterbelloc”. *Kommentár*, 2021/4.

¹³ VARGA László: *Új társadalmi rend felé*. Magyar Kultúra, Bp. 1933. Vö. Uő: *Szociális reform és hivatásrendiség*. Stádium, Bp. 1941.

¹⁴ VARGA: *Szociális... I.m.* VI. rész.

alulról szerveződő, autonóm szakmai testületek

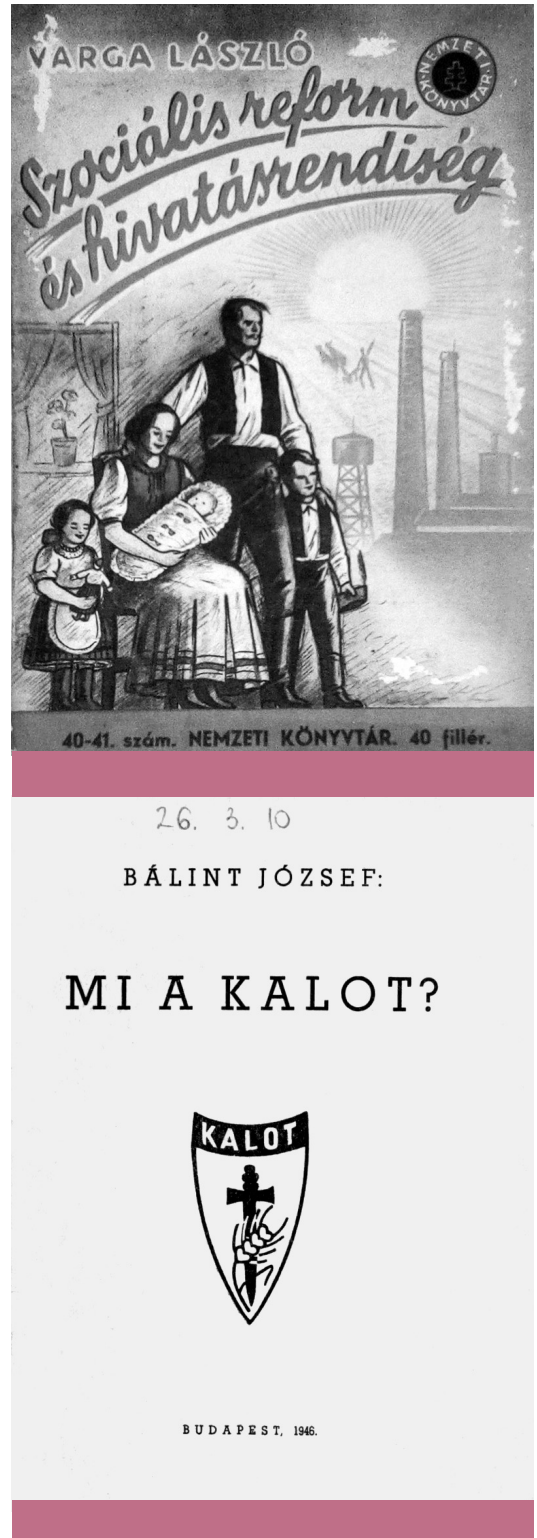
kákat közölt, olykor kifejezetten alapos recenziókat is. Első, már idézett 1944. januári számában például összefoglaló olvasható Wilhelm Röpke a korban nagysikerű *A harmadik út. Korunk társadalmi válsága* című könyvéről is.

Röpke könyve a háború utáni német szociális piacgazdaság egyik alpműve lett, de hivatkozási alap volt az amerikai konzervatívok számára is. [Az eredeti kötet 1942-ben *Korunk társadalmi válsága* címmel jelent meg Svájcban, az egy évvel később megjelent magyar változat kapta a híres *A harmadik út* címet, s nem mellesleg – a majdan a Demokrata Néppártot vezető – Barankovics István fordításában jelent meg – a Szerk.] A szerkesztőség ezen felül külföldi tudósítói hálózattal rendelkezett, ennek köszönhetően széles, nemzetközi kitekintéssel bírt Párizstól Helsinkin át egészen Moszkváig. A *Sziklán állunk* e tájékoztató funkciója mellett gyakorta érintett filozófiai, teológiai, kulturális és politikai kérdéseket, a közérthetőséget mindenkor szem előtt tartva. Az elvontabb témákról a legnagyobb hazai katolikus gondolkodók (Brandenstein Béla, Horváth Sándor, Íjjas Antal, Schütz Antal) közöltek ismeretterjesztő célú írásokat. Zrínyi József SJ kispap *Kultúrkrízis és fiatalság* című írásában (1944/7) azt a nominalizmuskritikát fogalmazta meg, amivel évekkel később nagy karriert futott be az Egyesült Államokban Richard M. Weaver és Molnár Tamás. Varga páter pedig cikkeiben T. S. Eliottal egy időben fogalmazta meg korszakos meglátásait vallás és kultúra alapvető összetartozásáról (*Notes Towards the Definition of Culture*).

A folyóirat – elsősorban hölgy szerzők közreműködésével – visszatérően foglalkozott a nőkérdéssel is. A háziasszonyi hivatástudat megerősítése mellett kitértek a női értelmiség feladataira és lehetőségeire is. Az újságba írt Béky Gabriella főiskolai óraadó tanár, aki a Kalász (Katolikus Leánykörök Szövetsége, 1936–46) szervezésében 70 ezer falusi lánynak tartott háztartási ismereti tanfolyamot. De szerző volt Szentkúty Ilona életmódtanácsadó, lelkes író és Sprenger Mária Mercedes író, műfordító is.

A szerkesztőség nyomon követte a katolikus munkásmozgalom eseményeit és annak igyekezett is minél nagyobb súlyt adni. Esterházy Lujza például *Az egyetemi ifjúság szociális munkájáról* címmel írt ismertetőt Joseph Cardijn munkásapostolról, illetve a Keresztény Munkásifjú Mozgalomról (Jeunesse Ouvrière Chrétienne, JOC). Ezen kívül rendszeresen közöltek névtelen, gyaníthatóan fiktív leveleket katolikus munkásoktól és párbeszédet imitáltak marxista levélírókkal. Ezek nyilvánvaló célja a bevett marxista érvek nyilvános cáfolata volt.

A folyóirat ökumenikus tendenciájú volt, és széles látókörű. A '40-es évek első felében jelentős volt a katolikus–protestáns szembenállás, ennek ellenére a *Sziklán állunk*ban nem közöltek olyan írást, ami sérthette volna a nemkatolikus történelmi felekezetek olvasóit. Megemlítendő, hogy a későbbiekben Szappanyos Béla személyesen jó viszont ápolt a mártír sorsú Ordass Lajos evangélikus püspökkel is.¹⁵

Szociálkonzervatívok – Varga László SJ: *Szociális reform és hivatásrendiség* (1941) és a Katolikus Agrárfüvéségi Legényegyletek Országos Testületének (KALOT) kiadványa 1946-ban

15 Vö. *A keresztény igazság* [az Ordass Lajos Alapítvány negyedéves folyóirata] 2012/1.

UTOLSÓ AKKORDOK

A háború fejleményei nem tették lehetővé, hogy az újság egyenletes színvonalon működjék: a német megszállást követően érezhetően bizonytalanabbá vált a szóhasználat, az írások veszítettek lendületükből. A szerkesztési munka kezdett aránytalanságokat mutatni, de a szerzők mindvégig törekedtek arra, hogy távol tartsák magukat a politikai szélsőségektől.¹⁶ Az utolsó lapszám végül a kiugrási kísérlet napján, 1944. október 15-én jelent meg – ezt követően a nyilas karhatalom, illetve a Gestapo rajtaütött az AC vezetőségén, illetve a vele jelentős személyi átfedést mutató szerkesztőség tagjain, így a munka ellehetetlenült.

A katolikus vezetés elleni indított 1944-es letartóztatási hullámot Freesz József egy véletlen szerencse folytán túlélte, ám 1948 után az állambiztonság rendszeresen terrorizálta. József atya a kínzásokba beleőrült, majd 1951-ben belehalt. Ebből is látszik, hogy az EMSzO mind a nemzetiszocialisták, mind a kommunisták számára ellenség volt. Vezetősége ellen előbb a Gestapo indított hajtóvadászatot, vezetőit Dachauban internálták, ahol ketten meghaltak, majd a kommunista belügyminisztérium a szervezetet betiltotta. A diktatúra alatt az AC legtöbb tagja börtönbe került, Lénárd Ödönt például visszatérően rabosították, összesen több mint 18 évet töltött a Rákosi- és a Kádár-rendszer börtöneiben. Brandenstein, Mihalovics, Varga és Zrínyi nyugatra menekültek.

Maga az AC 1945 után valamelyest rendezte sorait, de ez az időszak már leginkább csak a kármentésről szólt, a lapot nem indították újra. 1948 után a

szervezet húzóemberei, s így a *Sziklán állunk* fontosabb szerzői is szétszéledtek. Az AC vezetősége és a szerzők között találhatók olyan emberek is, akik később a börtönben elszenvedett kínzások alatt megtörték és békepapok lettek (Beresztóczy Miklós, Czapik Gyula,

Záreczky István). Érdekes színfolt Nagy Töhötöm SJ, aki az elvtelen karrierista szélhámos mintapéldánya: (minimum) kettősügynök volt, élete egy szakaszában szabadkőműves is.

ez volt a katolikus közélet
utolsó nagy felkelése

ÖSSZEGZÉS

A katolikus egyház akkor tudott a legtöbbet tenni a lelkek üdvéért, amikor nemcsak, hogy részt vett a politikai folyamatokban, de kifejezetten irányítani is törekedett azokat. Az AC története jól példázza, hogy a római katolicizmus önmagában nem implikál egy bizonyos politikai meggyőződést. Miként az egyes népek habitusa és történelmi tapasztalata igen különböző, a politikai megoldások tekintetében is igen színes a paletta: egyes katolikusok fontosnak tarthatják, hogy konzervatív alapon állva a krisztusi tanítás szociális elemeit képviseljék (Cardijn), de ha a történelmi helyzet megkívánja, akár támogathatunk egy imádságos, hiteles életet élő ember által vezetett katonai diktatúrát is (Salazar). Az Actio Catholica 1943–44-ben olyan szellemi és politikai munkába fogott, ami a katolikus közélet eddigi utolsó nagy felkelése volt. Az említett személyek munkásságára visszatekintve megállapíthatjuk, hogy Magyarország a Horthy-korszakban a világ szellemi életének élvonalához tartozott. A *Sziklán állunk* két évfolyama alatt mindössze 13 lapszám készült, összesen 150 oldalnyi terjedelemben. Az anyag digitalizálás és újraközlés után kiált! ■

¹⁶ A német megszállást követő első lapszám (1944/4) Marczell Mihály által írott vezércikke zaklatott hangvételű, töredezett stílusú, egészen zavaros gondolatmenet volt. A később békepappá váló Beresztóczy Miklós mérsékelt szalonszidózást is megengedett magának a *Magyarabb magyar középiskolát* című írásában (1944/7).